

alföld

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

VASADI PÉTER
VISKY ANDRÁS
VITÉZ GYÖRGY VERSEI

NAGY ANDRÁS
SZÍNMŰVE
„A BÖGÖLY”

„A HALÁL IDEJÉN”
BALASSA PÉTER
BORBÉLY SZILÁRD
POLCZ ALAINE ÍRÁSAI

TAMÁS ATTILA
„TÖPRENGÉS
AZ IRODALMI
ÉRTÉKRŐL”

FEHÉR FERENC
VAJDA MIHÁLY
FILOZÓFIAI ESSZÉI

NEGYVENHARMADIK ÉVFOLYAM 1992/12

alföld

NEGYVENHARMADIK ÉVFOLYAM — 1992. DECEMBER

<i>Vasadi Péter</i> versei: Itt ez a kert, „Ó-ó, má-áj lájfi!”, Kocsmadal	3
<i>Visky András</i> verse: Eljutva addig. Tovább soha	5
<i>Nagy András</i> : A bögöly (színmű, 2. rész)	6
<i>Simon Balázs</i> versei: Élő és holt, Teljesség, Threnos ad Falconem	36
<i>Vitéz György</i> versei: 12 jó Vitézi rezolúció az új esztendőre, Apróhirdetések, Haza Tér És	39

fórum

<i>Polcz Alaine</i> : A halál idején	43
<i>Borbély Szilárd</i> : A halál előtti halálról	48
<i>Balassa Péter</i> : Most (Részlet a Halálnaplóból)	53

*

<i>Tamás Attila</i> : Töprengés az irodalmi értékről (3. rész)	59
--	----

szemle

<i>Fehér Ferenc</i> : A hegelianizmus második felbomlása (Vajda Mihály: Változó evidenciák)	74
<i>Gróh Gáspár</i> : Grendel Lajos: Einstein harangjai; Rosszkedvem naplója	80
<i>Hima Gabriella</i> : Monográfiák olasz klasszikusokról	83
<i>Nagy Miklós</i> : Komlós Aladár centenáriuma	86
<i>Vajda Mihály</i> : Filozófiai (láb)jegyzetek (Tényleg nincsen probléma?)	88

Híreink	96
---------	----

képek

Szabó László grafikái

Tényleg nincsen probléma?

BECK ANDRÁS: NINCS MEGOLDÁS, MERT NINCS PROBLÉMA

Beck András kötete véletlenül akkor került a kezembe, amikor egy hosszabb lélegzetű, Lukács heidelbergi habilitációs kísérletével foglalkozó esszén dolgoztam. Amint az közismert, Lukácsnak végül is nem sikerült Heidelbergben habilitálnia: Windelband, Rickert kifejezetten ellenezték a dolgot, Lask meg Max Weber pedig, akik őt igen nagyra tartották, azt szerették volna elérni, hogy Lukács hagyjon fel esszéizmusával, végezzen rendszeres, „a céh szabályainak megfelelő” tudományos munkát, mert aki esszéista, az — legyen bármilyen zseniális is — egyetemre nem való. Hadd idézzem itt Max Weber egy Lukács-hoz íródott levelének részletét, hogy lássuk, hogyan is nézett ki a dolog. „Ha őszinte akarok lenni el kell mondanom valamit. Egy *nagyon* jó barátja — szóval: *Lask* — azon a véleményen volt: ’született esszéista, nem fog megmaradni a szisztematikus (szakszerű) munkánál: ezért nem *kellene* habilitálnia. Az esszéista persze egy hajszállal sem kevesebb a szakszerű szisztematikusknál — talán éppen ellenkezőleg. — De *nem* való egyetemre, és nem tenne jót sem a cégnek, sem pedig, ami még fontosabb saját magának! — Annak alapján, amit annak idején felolvasott nekünk esztétikája ragyogó töredékeiből, én élesen ellentmondtam ennek a nézetnek. És mivel hirtelen elkanyarodása Dosztojevskij felé, ennek a [laski] nézetnek látszott *igazat* adni, *gyűlöltem* ezt a munkáját¹ és gyűlölöm ma is. Mert alapjában véve nekem is ez a véleményem. Ha önnek valóban kibírhatatlan kín és gátlás, hogy egy szisztematikus művet befejezzon és közben máshoz *ne fogjon* — akkor nehéz szívvel, de azt tanácsolnám: hagyja a habilitációt. Nem azért, mert ’nem érdemli meg’. Hanem mert nem használnak önnek és végső soron a diákoknak *sem*, a legmélyebb értelemben. Akkor más a hivatása.” Nos, említett esszémben azt próbálom, ha nem is bizonyítani, de legalább megvilágítani: a „tudós céh”-nek a szinte csodált Lukács-szal szembeni eme visszautasító magatartása mögött valami egészen más rejlik, mint holmi külsőleges formákhoz való kicsinyes ragaszkodás. Nagyon is mély világlátásbeli különbségek választották el egymástól a tudós Max Weber-t és az esszéizmussal szemben *ugyancsak fenntartásokkal élő* esszéista Lukácsot.² Max Weber és Lukács György egyaránt úgy hiszik: az esszé a „végső kérdések” elméleti megoldására tör. Csakhogy Weber e kérdéseket teoretikusan megoldhatatlannak tartja: semmivel meg nem alapoZHató döntés kérdése, mely Istenben hiszek. A tudomány csak arra adhat választ, hogy mik a *következményei* annak, ha az egyik vagy a másik Istent választom. Az *Igazságot* hirdető esszéista — próféta. Ezzel szemben Lukács az esszé problematikuságát abban látja, hogy nem tud vagy nem akar *választ adni* a végső kérdésekre. De ő mélyen meg van győződve róla, hogy van egyértelműen *megalapoZHató válasz, kell lennie ilyen válasznak*. Csakhogy választ adni kizárólag a filozófia képes, amely mind a tudomány kicsinyes tényekhez kötöttségét, mind pedig az esszé élethez kötött frivolitását maga mögött hagyja.

Nos, a tizes években zajló Max Weber—Lukács „vita”³ elemzése közben csak azért nem döböntettek meg a kezembe került esszékötet e vitát kísértetiesen idéző problémafelvetései, mert magam is sejtettem, engem sem valami pusztá antikvárius érdeklődés készítetett az esszé megírására.⁴ A filozófia státuszának kérdése, a kérdés, hogy egyáltalában lehetséges-e filozófia, ez izgatott, hogyan ez izgatja Beck Andrást is egy kicsit már abban a posztmodern⁵ formában, amikor tudomásul van véve, hogy a „tudományos” igényű, „a rendszerszerű igazságfogalmat ismeretelméletileg megalapozó” filozófiáról való lemondás, pontosabban az utóbbival való szembenállás eredményeképp irodalom, irodalomkritika, esszé és filozófia határai eleve elmosódnak. Persze — s Beck András tudatában van ennek — ez egyben azt is jelenti, hogy most már kétségesse tesszük *mindenfajta* olyan verbális megnyilvánulás státusát (értelmes lehetőségét?), amelyik nem kifejezetten pragmatikus jellegű, azaz nem valamely probléma gyakorlati megoldását célozza. S Beck könyvének Erik-Satie mottója: „Az állatok között nincsenek kritikások: a farkas nem kritizálja, hanem felfalja a bárányt”, mintha a szerzőnek azt a félelmét fejezné ki, hogy a kritika stb., stb. lehetetlenné válásának gondolatával egyben fel is adtuk volna annak lehetőségét, hogy érveljünk, bármilyen formában érveljünk — mondjuk a kannibalizmus ellen.

Igen, úgy tűnik nekem, Beck Andrást alapjában ez izgatja, s az itt következő néhány oldalon erről szeretnék beszélgetni vele.⁶

Karinthy láthatólag művészetének problematikussága⁷ miatt ragadta meg a kezdő Beck érdeklődését. „A Karinthy-művek ‘zaklatottsági foka’ önmagában is gondolkodóba ejthetné mindazokat, akik az irodalmi műalkotást valami magától értetődő, természetes adottságként kezelik, s így léteire sohasem kérdeznak rá. Pedig a művészi teremtést végső soron nem indokolja és nem igazolja semmi, még az eredmény sem.”

Eddig még persze a dolog nem megy túl a fiatal Lukács Max Weber által furcsa módon tudományosnak tekintett kérdésén: „Műalkotások vannak, hogyan lehetségesek?” Hogy a műalkotás kétségbevonhatatlan léte nem magától értetődő, ezt amióta a művészet önmagáért valóvá lett, sokan látták, ha a művészek maguk — az alkotás pillanataiban legalábbis — nem is. S alapjában véve mégcsak az sem új, ahogyan, amilyen nézőpontból (Beck)-Karinthy megkérdőjelezi a művészet státusát. (Thomas Mann)—Tonio Kröger néhány évtizeddel korábbi vágyakozása a szókék és kék szeműek világa után ugyanazt a gyanakvást fejezi ki a közemberi józanságra képtelen művésszel szemben, mint (Beck)—Karinthy egész művészete („Az egyéniség [Karinthy] számára pusztá frivolitást jelentett, túlbecsülésében az ember feladatának, lehetőségeinek félreértését érezte, s olyasvalaminek tekintette, amitől meg kell szabadulnunk, hogy tisztán láthassunk. ... Minden erőnket megfeszíteni, hogy ugyanolyanokká legyünk, amilyenek a többiek, olyan törekvés ez, melynek lehetetlensége kimeríthetetlen feszítőerővel vonul végig művén”). Lehet, hogy a talán az *Igy írtok ti*-ben legszembetűnőbb radikalizmusa⁸ túlmegy minden eddigi irodalmon belül megfogalmazott kételyen, de e tekintetben akkor is csak a radikalizmus új. Ami Beck elemzésében nekem valóban újnak tűnik, az nem az, hogy rámutat Karinthyra az önmagától, az egyéniségétől való szabadulás vágyára, hanem az az állítása, hogy az írónál a „...szabadulás, az önmagától, egyéniségétől való szabadulás vágya olyan *igazabb valóságot tételez fel*, melynek fényében csupán paródiát lát ott, ahol irodalmat kellene látnia.” Ami új: a magaskultúra eddigi

értékrendjének a feje tetejére állítása. Hogy nem a magaskultúra, a „formák” világa a valóságos létezés az élet látszatvilágával szemben, a közönséges mindennapok nemlétével szemben, hanem éppen a magaskultúrának az egyéniség üres felfuvalkodottságát, magamutogatását, magakiemelését képviselő világtól kell eljournunk az igazi (vagy legalábbis igazabb) valósághoz, valamihez, ami nem túl van az életen, hanem innen a kultúrán. „Művének alaprétege valójában egy végtelen, lírai fogantatású, szinte mániákus monológ arról az igazabb valóságról, melynek mindannyian részesei vagyunk — mert a valóság csak az, ami közös —, de csak az önmagunktól való megszabadulás révén.” S még valami fontos: „De Karinthy még azt sem mondja, hogy kérdései innen vannak, csupán azt, hogy van innen. Amiről nem azért beszélünk keveset, mert nincsenek rá szavaink, hanem mert úgy érezzük, fontosabb dolgunk van. S ha nem így lenne, nem is létezne művészet egyáltalán.” Izgalmas, ne is tagadjuk: művészet csak azért van, mert az egyéniség különbözőni akar, mert neki az igazságnál fontosabb különbözőzése.⁹

Karinthynak — Beck András szerint — ez kín. Becknél magánál? Itt úgy tűnik: kritika. Valami csömörféle a tanulékonyak irodalmi gépezetétől. Vonzódás Karinthy igazabb valóságához. Valamifajta olyan fundamentumhoz, amely nem metafizikai. De azért kín is. Nem megy neki — nem megy „nekünk” — irodalmat, kritikát, filozófiát: verbális magaskultúrát csak úgy feladni. Beck a következőkben nem is a Karinthy útján halad. Attól — a mából nézve — nemcsak valamifajta keresztény alázat gondolata felé vezethetne út (szinte magától értetődő, hogy „Karinthy számára Jézus az igazabb valóság letéteményese”), hanem mondjuk Heidegger felé is, akinek metafizika-kritikáját nem hiszem, hogy jogosulatlan a szerénység filozófiájának nevezni, jóllehet Heidegger magatartásának külsőségeit tekintve ez sokszor képtelenségnek tűnik. Csakhogy ehhez meg a modernitást kellene feladni. Beck András egyik utat sem választja, néhány évre, úgy tűnik — önmagával elégedetlenül bár, de — beleilleszkedik az irodalmi gépezetbe (l. 7. számú lábjegyzet), majd Rorty felé kanyarodik.¹⁰ S majdnem ugyanazt a problémát látja meg Rortynál, mint Karinthynál, csakhogy egy döntő különbséggel. Míg Karinthynál van „innen”, addig Rortynál nincsen, pontosabban minden innen konstrukció. Karinthynál az irodalom, a filozófia (a verbális magaskultúra) elfedi az innent, amit a közemberi józansághoz való lehetetlen alkalmazkodás útján lehetne csak elérni. A magaskultúra inautentikus tehát. Rorty ezzel szemben csak abban marasztalja el a magaskultúrát, hogy úgy tesz, mintha keresne és megtalálna valamit, holott csak konstruál, új és új nyelveket teremt. Ha ennek tudatában van, akkor semmi baj: Rortynak eszébe sem jut elutasítani a magaskultúrákat. E konstruált kultúrák és a közemberi józanság konfliktusa esetén viszont minden teketória nélkül az utóbbi oldalára áll annak teljesen prózai, empirikus valóságában, anélkül, hogy bármit is mögégondolna. *A demokrácia előbbrevaló, mint a filozófia.*

Beck András számára az első pillantásra megnyugtató kiút az őt a Karinthy-tanulmány óta kínzó, megoldhatatlannak tűnő kérdések szövevényéből. Hiszen itt a magaskultúra is megmarad, s a közemberi józanság sem lesz, mondjuk a fiatal Lukács módján, megvetéssel félredobva. De csak az első pillantásra. Beck András ugyanis szembenéz azzal a ténnyel, hogy Rorty végső soron nem felel az ő kérdéseire. Állandó párbeszéd a végső, bármilyen formában megfogalmazható igazság keresése helyett — ez az, ami Beck Andrást vonzza. Csakhogy a párbeszéd nem válhat a megértés normájává. „Amennyiben ugyanis

a dialógus nem az uralkodó gondolkodásmóddal szembeni feltételezés, hanem a megértés normája, ez a fajta pozitivitás azonnal megszünteti a dialógus formájának 'másságát', reaktív jellegét, s már nem lehet Rorty filozófiájának témája többé" — mondja. Semmi sem válhat Rortynál a megértés normájává: „A téma, a voltaképpeni tárgy eltűnése, inherens veszélye ennek a filozófiának, ennek a beszédhelyzetnek”. Hogy Beck—Karinthyval szóljak: A magaskultúra játéka megmaradhat, de eltűnik az *innen*. És ebbe — ebben én is Beck Andrással szavazok — mi (de ki az a mi? — kértem Beck Andrással, aki kötete első ciklusának a *Ki az az én?* címet adta) nem tudunk belenyugodni. De én azért Beck Andrásnál megértőbb vagyok Rortyval. Nekem nem az a bajom vele, hogy a lehető legnagyobb, már-már ökörszerű következetességgel vet el mindent, ami metafizika-gyanús¹¹, hanem hogy *úgy tesz, mintha nem látná a problémát*. S én mégsem tudom Rortynak szegezni a kérdést: „... krízishelyzetekben, kiélezett emberi szituációkban nem fog-e kiderülni az általa kínált felfogás tarthatatlansága?... S akkor már meg kell kérdeznünk azt is, vajon lehetséges-e egy ilyen filozófiai felfogásnak megfelelően élni, vagy így csupán beszélni (filozofálni) lehet?”. Mert ugyan biztos, hogy az ilyen filozófiai felfogásnak megfelelően élni nem lehetséges, egészen biztos, hogy így csupán beszélni lehet, *de én nem tudom hinni, hogy van olyan filozófia, amely megmutathatná, hogyan kell élnünk. Ha ironikusak és szolidárisak lennénk, akkor talán sikerülne úgy együtt élnünk, ahogyan én is, meg Rorty is, meg Beck András is szeretnénk, meg — Isten tudja — talán Karinthy is szeretett volna, csak hogy ez a feltételezés szerintem semmiből le nem vezethető, nem igazolható*. Én egyrészt Karinthyval (meg Max Weberrel) szavazok: a magaskultúra soha nem fog nekünk semmifajta utat mutatni, másrészt Karinthy ellenében Rortyval (meg Max Weberrel).¹² Ettől a magaskultúra még nem gyanús, teszi azt, amire vállalkozhat, harmadrészt mégis Beck Andrással: ne tegyünk úgy, mintha nem lenne probléma, ha témává nem is tehető. De lehet, hogy teljesen félreérttem intencióit.

(LÁB)JEGYZETEK

1 A regény elméletéről van szó, melyet Lukács egy Dosztojevszkijről szóló nagyobb volumenű munka bevezetőjeként írt meg.

2 Akármilyen furcsa is, az igit-érig esszéista Lukács nagyon is problematikus — világlátásbeli szempontból problematikus — műfajnak tartja az esszét. L. „Levél a kísérletről”. Hadd idézzek itt egy passzust ebből, amelyet említett írásomban nem idéztem. Azt hiszem, hozzásegít azoknak a problémáknak a körüljárásához, melyeket Beck András nyomán itt felvetni szeretnénk: „Valóban, az esszé az igazságra törekszik: ahogy azonban Saul, aki elindult, hogy megkeresse apja szamarait és egy királyságra lelt, úgy fogja az esszéista, aki valóban képes az igazságot kutatni, útja végeztével a nem keresett célt elérni, az életet. — Az igazság illúziója! Ne felejtse el, milyen nehezen és lassan adta fel a költészet ezt az eszményt — nem is volt még olyan régen —, és nagyon is kérdéses, hogy az eszmény eltűnése valóban kizárólag haszonnal járt-e.”

3 Isten tudja, vajon tényleg vitatkoztak-e erről gyakori heidelbergi együttléteik során?

4 Az esszé a lengyelországi Bachotékban a tízes évek Heidelbergjéről toruní germanisták által rendezett konferenciára készülő előadásból született. De egészen bizonyosan valami más lett volna belőle, ha nem egy olyan pillanatban íródik, amikor szerzője, s ennek kifejezetten csak örülök, nem tudta kivonni magát Richard Rorty hatása alól, aki — talán ez az új Rortyban — egy idő óta büszkén vállalja a maga esszéizmusának frivolitását (Nem tudom, hogy a szó maga előfordul-e szövegeiben). A Beck András kötetében szereplő két utolsó esszé („Teória és teketória”, „Nincs megoldás, mert nincs probléma”), melyek időrendben is az utolsók, ugyancsak Rorty hatásra születtek, az első kifejezetten Rortyról szól, a Contingency, Irony and Solidarity c. Rorty-kötet kritikai ismertetése. S Beck is Rorty hatása alatt áll (ha ennek ő nem is igazán látszik örülni): A Duchamp-tól idézett mondat („Nincs megoldás, mert nincs probléma”) egy Duchamp-ot és Karinthyt összehasonlító esszé címeként még felfogható lenne pusztán ironiaként; az azonban csak jelent valamit, hogy az egész kötet is ezt a címet viseli. Akkor már nem muszáj ironikusan felfogni.

5 Elnézést kell kérnem a szerzőtől, hogy minden további nélkül leposztmodernizezem. Nálam a posztmodern nem schimpfwort, hanem egy számomra nagyon is szimpatikus beállítottság megjelölése. Különbözik a filozófia státusának kérdésessé tétele — kezdődjön akár Nietzsche-nél, sőt akár Novalis-nál, horribile dictu akár Kantnál — már mindenképpen a posztmodern felé mutat, még akkor is, ha valaki a műfaji határokat nem kérdőjelezi meg (ami végső soron valószínűleg csak következetlenség vagy éppenséggel viszolygás egy világosan megfogalmazott álláspont következményeinek az elfogadásától). A posztmodern a szememben teljesen modern álláspont, az a fajta viszonyulás a modernhez, amely nem tudja többé elhitélni magát, hogy a modern ember tudása valamifajta abszolút biztos alapra épül vagy kell hogy épüljön.

6 A félreértések elkerülése végett meg akarom mondani, hogy nem kritikát írok Beck András könyvéről, ami nem annyit jelent, hogy véka alá kívánnám rejteni: ugyancsak pozitív véleményem van róla; hanem csak annyit: nem akarom, nem tudom végiggondolni a kötet egészét, nem akarom eldönteni, hogy minden „darabja” a helyén van-e, egyáltalán odavaló-e, nem akarom, nem tudom eldönteni, hogy kritikái hol találhatnak célba vagy hol mennek el esetleg alapvetően lényeges dolgok mellett. Mindezt nem tudom megtenni, már csak azért sem, mert sok esetben nem is ismerem kritikája tárgyát, aminek — ez esetben — semmi elvi jelentősége nincsen, szemben azzal a ténnyel, hogy Beck egyetlen sort sem olvasott Bernard Shaw-tól. Neki ugyanis — állítása szerint — ez adott lehetőséget a „Minusz Bernard Shaw-esszé” megírására. Tényleg csak beszélgetni szeretnék a szerzővel, reagálni azokra a gondolataira, amelyeket rám kényszerített, s nem véve tudomást azokról, amelyek nem rezonálnak bennem. De ha már itt tartok, hadd említsek meg valamit, ami azért csak-csak amolyan kritikus gondolat. (Lábjegyzetben megengedem magamnak.) A kötet majdhogynem keletkezésük sorrendjében hozza a szerző esszéit. Az első 1987-ben íródott, s „A gondolkodás börtönében. Kísérlet Karinthy Frigyes művészetének értelmezésére” címet viseli; a két utolsót említettem már (azok 1991-ben íródtak), s azt is említettem, hogy a legeslegutolsó valamilyen formában visszatér Karinthyhoz. Nos: a főszövegben legfőképpen a kötetnek ezzel a „keretével”, s talán még az érzésem szerint ezt a keretet belülről mintegy alátámasztó 1989-es „Párbeszéd-kultúra. Hasbeszélő a gondolatban” című kritikával szeretnék beszélgetésbe elegyedni, a többi kevésbé izgat. S ezen a „többit” belül van néhány

írás, amelyet nem igazán szeretek, s csak annak tudtam örülni, hogy a számomra ugyancsak szimpatikus szerzőnek is baja van velük. Beck a következőket írja: „...vannak, akik bizonyos értelemben egy végiggondolás után érkeznek. A kritikus szakmája szerint ilyen: egy végiggondolás után érkezik, ha a mű felől nézzük. Ezért aztán jó, ha szem előtt tartja Pascal intését: 'nem ritka dolog, hogy az embereket túlságos tanulékonyosságuk miatt kell megrónunk.'” S azután önkritikusan vonatkoztatja ezt a gondolatot saját magára és generációjára, mondván: „az elmúlt másfél-két évtized prózai megújulása mostanra, úgy tűnik, némiképp feltöltötte a maga illedelmes kereteit: irodalmi gépezetté vált. Ezt számomra leginkább talán az mutatja, hogy mi, tanulékonyak, olyan — kölcsönzött — irodalomszemléleti magabiztonságra tettünk szert, mely csaknem előre kijelöli olvasásunk útját. Mi állításokká formáljuk mindazt, ami az írók legjobbainál, akiktől szemléletünket vettük, mindig is inkább csak a törekvések és kétségek nyugtalanságaként volt jelen. Adottságnak véljük e próza eredményeit. A mi gondolkodásmódunkban, akik az utóbbi évtized kifinomult, bűjtatott, nyomozati prózáján nőttünk fel, ott lebeg valami körülbelüliség, noha ez a körülbelüliség jórészt éppen a pontosság jegyében áll. Amiközben a körbejárás, az utalás, a reflexió araszoló közelítésébe vetettük bizalmunk, nekem egy kicsit úgy tűnik, mintha mondataink mögül kikoptak volna az igazi állítások. Belül rekedtünk. Így hát mi, tanulékony befogadók képviselünk ma talán leghatározottabban egyfajta 'másodgenerációs' esztétikai kultúrát.” Egy kicsit nekem is úgy tűnik. S nem érzem éppen egészen véletlennek, hogy Beck András legjobb írásai nem az elmúlt másfél-két évtized nagy prózai megújulását veszik célba, talán még meg is feledkeznek róla. (A legjobb írások? Biztos vagyok benne, hogy azok a legjobbak, amelyek engem megérintettek? De lehet-e a kritika lehetetlenségének idején más kritériumom? Persze egy kicsit én is gyanakszom magamra: tagadom irodalom, kritika, esszé, filozófia elhatárolhatóságát, s ugyanakkor talán mégis az kell nekem, amit el tudok fogadni filozófiaként? Mindegy, hagyjuk. Így nem jutunk messzire. Bár Beck András is a kritikára qua kritikára gyanakszik: „Van-e olyan kritikus, aki bizonytalan, de úgy igazán, aki formát tud teremteni bizonytalanságának, aki mondjuk ellentmond, vagy egyenesen nem hisz önmagának?” — írja. Kritikája a másodgenerációs esztétikai kultúra sémáiban mozog, de ki-kikacsint belőle, s itt éppen olyan rortysan.) Ezzel szemben mintha a Nádas-, Kornis-, Márton-kritikák valóban túlságos „irodalomszemléleti magabiztosságot” tükröznének, amivel nem tudok mit kezdeni. A fent említett négy esszé mondatai mögül azonban a legcsekélyebb mértékben sem koptak ki az állítások. Az a helyzet talán, hogy Beck András, mielőtt még a tanulékony kritikus generációjának kölcsönzött irodalomszemléleti magabiztosságára szert tett volna, elkezdett viaskodni egy problémával, amely igazán az övé volt, s ennek akkor tudott újból nekifeszülni, amikor szakított az „irodalmi gépezettel”? S talán azt akarom ezzel mondani, hogy Beck András filozófiai kérdései igazán a sajátjai, míg a kritikákban kölcsönöz? Nem tudom. De a filozófiában kétségtelenül jobbnak tűnik. S akkor még egyszer: Tán — morbus hermeneuticus ide, morbus hermeneuticus oda — mégiscsak meg lehet különböztetni a filozófiát a kritikától? S még valami: Ezekben a valóságos — s így a generáció rutinját felmutató — kritikákban mintha valamifajta tradicionális „metafizika” is minden további nélkül működésbe lépne. Nézzük csak: „...valóságnak és realitásnak az a markáns szétválása, ami nem csupán korunk világhelyzetének botrányos állapota, hanem egyszersmind reményünk menedéke

is, a feltámadás, a változás esélye. Mert amennyiben létezik a realitástól elváló valóság, akkor ez szabadságunk, emberségünk voltaképpen otthona, hiszen akkor nem vagyunk mindenestől a realitás alá vetve.” Brrrr... Lehet persze, hogy a párbeszéd formában megírt Kornis kritikát rosszul olvasom, hogy észre kellene vennem A, a metafizikus és B, az antimetafizikus viaskodását, amiből a végén talán valami olyasmi is kijöhet, amit Beck András Karinthy nyomán nem mond ki. Csakhogy egyéb, nem párbeszédformában íródott kritikák is metafizika-gyanúsak: „Az esszé határvidék, a filozófia és az irodalom közti, mindinkább elmosódó terület. Az, hogy a jelenkori esszé egyik központi tárgyává az egész, és vele a kimondhatatlan kérdése vált, annyiban persze nem jelent változást, hogy az igazi művészet sohasem állított mást; ha témája többnyire nem is ez volt, sohasem 'szólt' másról — annak révén, amit formának nevezünk. Eltölődás ha van, mindenekelőtt tehát abban, hogy korunk közvetlenebb és kétségbeesettebb módon akarja kiragadni a kimondhatatlant a forma rejtőzködéséből...” stb. Itt nemcsak Rorty nincsen megelőlegezve, Karinthy is fel van adva. Persze a kimondhatatlanról van szó, ugyanakkor azonban mégis annak igényéről, hogy a magaskultúra verbalitásai vigyenek el bennünket ehhez a kimondhatatlan egészhez — „...jelenkori gondolkodásunk ...az egészre vonatkozó metafizikai kérdezés visszanyerésére irányul...” — szemben a Karinthy inspirálta gondolattal, miszerint az irodalom, pontosabban a verbális magaskultúra (a felsorolás helyett maradjunk ennél a szónál, mindenki tudja, miről van szó) elfedi előlünk az igazi valóságot — értsünk ezen bármit is.

7 A Beck András-féle Shaw-viccet nem tudom elsütni Karinthy kapcsán: valamikor viszonylag jól ismertem munkáit. Ahhoz azonban, hogy Beck András Karinthy művészetére vonatkozó állításait mérlegeljem, nem elegendő valamikori, s mára már elhalványult tudásom. Amit a szerző Karinthyról mond, azt készpénznek veszem. De még ha Karinthy-értékelését semmiképpen sem tudnám elfogadni — amiről szó sincsen —, akkor is alapvetően fontosnak tartanám a kérdéseket, amelyeket Karinthy kapcsán feltesz magának.

8 Beck András Babitsot idézi: „...magát az irodalmat leplezte le ... hogy hökkenne kérdeztük: e pusztító ítéletmondás után hogy mer majd írni, s építeni.”

9 Két megjegyzés:

1. Radnóti Sándor is már régen „megvádolta” ezzel a magaskultúrát (l. „Tömegkultúra” c. írását. In: Radnóti Sándor „Tisztelt közönség, kulcsot Te találj...”, Budapest, 1990.)

2. Egy későbbi Karinthy-esszében Beck András (de ez már talán a metafizikához való időleges közeledésnek korszaka: 1988) metafizikailag, nem pedig kultúra-kritikailag értelmezi Karinthy viszonyulását: „A valóság és az én radikális elválasztása és szembeállításuk lehetetlenné tesz közöttük mindenféle kommunikációt, magát a tiszta megismerést, mely nem csupán az én, az egyéniség kivetülése. Az objektivitás vágya szükségképpen az egyéniség megszüntetése, s ezáltal a halál felé mutat.”

10 Nem szabad azonban megfedkezni a már említett „Párbeszéd-kultúra” című kritikáról. Beck András — alappal persze — a Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger, Wittgenstein, Gadamer, Ebner, Rosenzweig, Buber képviselte párbeszéd-kultúrában a metafizikai kultúra ellenlábását látja. Ettől a kultúrától nagyon is egyenes az út Rorty felé, különösen akkor, ha valaki úgy értelmezi, ahogyan Beck András teszi: „Az itt jelzett filozófiai hagyomány a rendszerszerű, igazságfogalmát ismeretelméletileg megalapozó tradícióval áll

szemben. Ugyanakkor csak e tradíció negatív tételezésével együtt — attól való elrugaszkodásként — mutatkozhat meg valódi jelentősége. Ez a filozófiai hagyomány tehát feltételezi a filozófia másik, szisztematikus formáját.” Majdnem ugyanezt mondja később Rortyról: „Ez az ‘épületesnek’ vagy ‘dialógikusnak’ nevezett filozófia az igazság helyett a beszélgetés fenntartását tartja szem előtt... egy élő ismeretelméleti (vagy metafizikai) hagyománnyal szemben határozza meg önmagát.”

11 Ami által, Beck Andrásnak teljesen igaza van, eltünteti a voltaképpeni tárgyat: De, kérdem én, mi lenne az a tárgy? Megfogalmazható-e verbálisan az igazság? Pontosabban: Nem rejlik-e benne minden verbális igazságban annak a veszélye, hogy nevében agyonütjük mindazokat, akiknek más az igazságuk? Karinthy innen-je nem tárgy.

12 Hiszen Weber igen nagyra becsülte Lukácsot, az esszéistát, aki valamilyen végső igazságot keresett, csak hogy mint ilyet az egyetemre nem szeretne volna beereszteni: ne higgye senki, hogy a végső kérdésekre adott válaszainak megismerésbeni státusa bármiben is hasonlít az ún. tudományos igazságok státusára, melyek teljes-tökéletesen pragmatikus igazságok. Amit Beck András Rortyról mond, Weberre is áll: „Rorty pragmatizmusa különös technokratizmust takar, amely élesen bírálja a tudomány ismeretelméleti előfeltevéseit, de csak azért, hogy az ettől elválasztott tudomány gyakorlati eredményeit már ne kelljen megtagadnia.”

VAJDA MIHÁLY

